

DLA doktori értekezés tézisei

Horváth Bálint

A kolinda és megjelenési formái a
huszadik század román és magyar
műzenéjében

Témavezető: Vikárius László

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem
28. számú művészet- és művelődéstörténeti
tudományok besorolású
doktori iskola

Budapest

2016

I.

A román kolindálás néprajzi szakirodalma rendkívül szerteágazó és jelentős. Ugyanez mondható el a rítushoz szorosan kapcsolódó dallamanyagról is. A kolindák, a román karácsonyi – helyesebb megfogalmazásban téli napfordulás – énekek valódi tudományos jelentőségét, alapvető jellegzetességeit Bartók Béla ismerte föl és tette közzé tudományos munkáiban. Azonban a romániai kolinda-kutatás szintén nagyon fontos eredményeket hozott felszínre az ő tevékenységével párhuzamosan és azt követően is. Elég csak itt Sabin V. Drăgoi, Constantin Brăiloiu, Ovidiu Bîrlea, Traian Mîrza, Iosif Herța, valamint a legutóbbi időkben a Ioan Bocșa-Szenik Ilona szerzőpáros munkáira hivatkoznunk.

A román zeneszerzők kolinda-feldolgozásaira vonatkozó szakirodalom korántsem ilyen bőséges. Ezen a területen meglehetősen kevés elemző tanulmányra támaszkodhattunk. Kivételt ez alól talán csak Sigismund Toduță képez, az ő életművével szinte valamennyi jelentős erdélyi zenetudós foglalkozott. A többi szerző esetében elsősorban műismertetéseket (*Muzică* c. folyóirat,

műsorfüzetek stb.), szakdolgozatokat, doktori értekezéseket és egyetemi kiadványokban megjelent rövidebb tanulmányokat használtunk. Ezeken kívül fontos – az átlagosnál talán nagyobb – szerep jutott a szóbeli közléseknek is.

Bartók és a kolindák kapcsolata – különösen László Ferenc munkái révén – jól feldolgozottnak tekinthető. Ám például a zongorára írt *Román kolinda-dallamokra* – megítélésünk szerint – nem fordított kellő figyelmet a kutatás. Kurtág György témánkba vágó műveiről is inkább csak recenziók, műismertetések láttak napvilágot.

II.

A dolgozatban elemzett művek kottái jelentős részben megjelentek, elsősorban a bukaresti Editură Muzicală és az Editio Musica Budapest gondozásában. A publikálatlan műveket a szerzők, illetve a jogutódok készséggel bocsátották rendelkezésünkre. A Márkos Albert-műkottájáért ez úton mondunk köszönetet Péter Évának, a Babeş-Bolyai Tudományegyetem oktatójának, Márkos kutatójának.

III.

Egyik fő célkitűzésünk az volt, hogy a kolinda-feldolgozásokban (illetve az egyéb, kolinda által inspirált művekben) megtaláljuk és fölmutassuk a szokás és a népdalok jellegzetességeiben gyökerező elemeket. Ezeket a kapcsolatokat nagyon lényegesnek tartjuk.

Fontosnak tartottuk azt is, hogy a román népzenei kutatások és a zeneszerzői feldolgozások ismertebbé váljanak Magyarországon, hiszen csupán Bartók alakja miatt is alapvető jelentőségű témáról van szó.

Munkánk során a művek analízisét tekintettük elsődleges fontosságúnak. Úgy gondoljuk, hogy ezekből kiindulva kell levonni az esztétikai tanulságokat és felmutatni az általánosabb zenetörténeti tendenciákat. Dolgozatunk folyamán gyakran éltünk a mintaelemzés eszközével. Az egymáshoz hasonló eszköztárral dolgozó, illetve a kifejezetten sorozat-igénnyel készült művek esetében ez még inkább célszerűnek tűnt.

A fő hangsúlyt az adott történelmi és személyes kontextus ismertetésére, illetve a népzenei kapcsolatok feltárására helyeztük.

IV.

E sorok írója gyerekkora óta mély vonzalmat érez az erdélyi történelem, kultúra és különösképpen a román kolindák világa iránt. Ez az utóbbi érdeklődés tizenhárom évesen, a *Cantata Profanával* való találkozással kezdődött. Azóta szinte folyamatosan gyűltek az élmények és hatások, amelyek eredményeképpen végül megszületett ez a dolgozat.

Ha azt vizsgáljuk, hogy a zeneszerzők számára mely momentumok tették kiemeltté ezt a műfajt a feldolgozások terén, első helyen kell említenünk a különleges hangnemeket és a ritmikát. Fontos tényező továbbá a formálás szabadsága, nyitottsága és az egyes formák rendkívüli sokfélesége. Az aszimmetria, a kristályos, szabályos formák megbontására való törekvés alapvető fontosságú a zenében és általában a művészetekben. Mindez az eredeti kolindákban több szinten is érvényre jut.

Számításba kell még vennünk az eredeti kolinda-előadás jellegzetességeit és azt a szellemiséget is, amely különösen a *Cantata Profana* óta lengi körül ezt a műfajt. A román

zeneszerzők számára a műfaj nemzeti jellege miatt is nagyon fontossá váltak a kolindák.

A magyar zenetudomány szóhasználatában az utóbbi évtizedekben meghonosodott a kolinda-ritmika terminusa, az ütemváltások speciális – számlálóváltó – típusára értve. A népzenei szakirodalomra támaszkodva ezt nem tartjuk igazán szerencsésnek. Ez a típusú ütemváltás ugyanis nem csak a kolindákra jellemző, és a kolindák ritmikája sem sorolható csupán egy kategóriába, hanem legalább három típusba osztható (*disztributív rendszer, giusto silabic, aksak*). Mindenesetre tény, hogy Bartók a román népzeneben találkozhatott először ezzel a jelenséggel, és ezek a hatások a későbbiekben egész zeneszerzői munkásságát meghatározták.

A magyar zeneszerzők kolinda-utalásai egyértelműen Bartók-központúak. Egyrészt a *Cantata Profana* szellemiségéből erednek, másrészt a *Román kolinda-dallamok* zongoraciklusának jellegzetességein alapulnak. A kolinda mind hangulatában, mind harmonizálásában karácsonyi dalként jelenik meg ; bölcsődal-szerűen, idillikus hangvétellel, lágy ringatózással. Dolgozatunk

jelentős tanulságának tartjuk, hogy mindez egyáltalán nem jellemző a kolindálás eredeti előadási körülményeire.

V.

Bár ez a DLA-disszertációk esetében ez általában nem szokásos, fontosnak tartottuk kutatásunk egyes részleteit recenziók, tanulmányok és előadások formájában is kifejtetni ; illetve erre felkéréseket is kaptunk, főként erdélyi fórumok részéről. –

Publikációk:

- „Bartók és Brăiloiu nyomában – Szenik Ilona kolindarendszerezéséről”. *Erdélyi Múzeum* 2015/2
- „A román kolindálás szokásrendszere”. *Korunk* 2015/12
- „Béla Bartók și colindele românești”. *Observator Cultural* nr. 534 (2015)

Előadások:

- „Bartók Béla és a román kolindák”. Elhangzott a Bukaresti Magyar Intézet által szervezett Bartók-maratonon, 2015. szeptember 25-én.
- „A román kolinda Bartók utáni magyar zeneszerzők műveiben”. Elhangzott Nagyváradon, A Partiumi Keresztény Egyetem által szervezett Bartók-konferencián, 2015. május 28-án. Kötetben való megjelenése (Partium Kiadó) előkészületben.